

CĂTĂLIN AVRAMESCU (n.1967), este doctor în filozofie al Universității din București și docent al Universității din Helsinki. În prezent este profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, unde este și director al departamentului de Teorie Politică. A parcurs stagii de cercetare la Institutul de Istorie al Universității din Viena, la institutele de studii avansate din Wassenaar, Edinburgh, Budapesta și Stellenbosch, a fost fellow la Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel), Clark Library/Center for 17th and 18th Century Studies (UCLA). Între 2008 și 2011 a fost consilier de stat la Administrația Prezidențială, iar între 2011 și 2016 ambasador al României în Finlanda și Estonia.

Publicații (selecție): De la teologia puterii absolute la fizica socială (Editura ALL, 1998), An Intellectual History of Cannibalism (Princeton University Press, 2009), Cum alegem? Un portret al democrației pe înțelesul tuturor (Editura Humanitas, 2016).

CĂTĂLIN AVRAMESCU

SALT ÎN GOL DE PE MARGINEA LUMII

- schițe de antropologie politică -

cuprins

cuvânt înainte: de ce antropologia?.....	7
animale cu explozie	11
puterea ursului	12
animale cu explozie	16
despre consumul de porc.....	20
prizonierul Speedy	24
dureri de burtă la maimuțele executive.....	28
acasă la Împăratul Muștelor	32
cerșetorul de lemn	37
un erou al clasei muncitoare.....	38
chipul banilor	43
banalizarea Noului	47
insule părăsite.....	51
gloria industrială.....	55
cerșetorul de lemn.....	59
bătăliile colonelului Blotto.....	63
corupție la preț redus	64
jocuri electorale	69
bătăliile colonelului Blotto	73
jocul găinii.....	77
pericol în curbă.....	81
un Rembrandt pentru fiecare	85
halatul agățat în scaun	86
în oglinda de ciocolată.....	91
ziarul cu motor	95
biblioteca de stradă.....	99
lucruri pe care nimeni nu le regretă	103
un Rembrandt pentru fiecare	107
republica portocalelor	113
boomtown.....	114
gustul crizei	118
republica portocalelor	122
originile navale ale democrației.....	126

misterul Marelui Ducat	130
victorie asupra Soarelui	135
șase ani de dictatură	136
sfârșitul comunei socialiste.....	140
o țară ca un tractor	144
victorie asupra Soarelui	148
istoria secretă a zilei de 1 Mai.....	153
a fura de la hoți	157
intrarea prin spate.....	158
a fura de la hoți	162
cântăreți fără talent.....	166
cu ciorapii găuriți.....	170
biata Barbie!	174
împreună, spre nicăieri	178
disciplinarea minții.....	183
un pic de dragoste pentru câinele negru	184
disciplinarea minții.....	188
de ce proștii ies în față?	192
două benzi.....	196
salt în gol de pe marginea lumii	200
din țara lui Make-Make.....	205
ambasadorul despotului	206
fuga de drum	211
pe malul bălții.....	215
de-a berbeleacul	219
din țara lui Make-Make.....	222
ziua cameleonului social.....	227
vremea aventurierului politic.....	228
Al Treilea Val.....	232
ziua cameleonului social.....	236
ambiția depravaților	240
revoluția tăntălăilor	244
atac asupra bursei din Gotham	248

cuvânt înainte: de ce antropologia?

Într-o discuție cu cel de-al treilea soț al său, purtată în 1976 și publicată în *CoEvolutionary Quarterly*, Margaret Mead enumeră modurile în care ea crede că putem ajunge la înțelegerea profundă a realității lumii omenești – „Să studiem copiii, să studiem animalele, să studiem popoarele primitive, să fim psihanalizați, să trecem printr-o experiență religioasă și apoi să o lăsăm în urmă, să avem un episod psihotic și apoi să îl lăsăm în urmă, sau să ne îndrăgostim de un rus bătrân”.

O listă eclectică, nu-i așa? Să o luăm în serios? Așa ar fi prudent. Margaret Mead a fost unul dintre numele importante ale antropologiei secolului al XX-lea. Cercetările ei au deschis noi orizonturi în ce privește înțelegerea societăților din Pacific. Cât despre Gregory Bateson, acesta a fost una dintre mințile cele mai active din acea perioadă, cu contribuții notabile în subiecte diferite precum analiza schizofreniei, teoria evoluției sau comunicarea dintre delfini.

Antropologia este, prin definiție, știința despre om. Immanuel Kant, în *Antropologia considerată din perspectivă pragmatică* (*Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, 1798), stabilește că aceasta este o știință care urmărește răspunsul la întrebarea fundamentală „Ce este omul?”. Însă antropologia

Soldatul Wojtek a luptat într-una dintre cele mai crâncene bătălii ale celui de-Al Doilea Război Mondial, la Monte Cassino. Era ajutor de artilerist într-o companie a corpului expediționar polonez. A transportat lăzi cu muniție în ceea ce trebuie să fi fost iadul pe pământ. După ce a fost demobilizat s-a stabilit în Scoția, la Edinburgh. A murit în 1963. Este posibil ca fumatul, de care se apucase în armată, să fi grăbit sfârșitul veteranului nostru.

Detaliul care deosebește povestea lui Wojtek de aceea a altor veterani de război este blana. Wojtek avea blană, gheare și cântărea peste 200 de kilograme. Era un urs brun pe care soldații polonezi staționați în Irak în 1942 l-au cumpărat de la un localnic. L-au dus cu ei în Europa, unde faptele sale de vitejie l-au făcut să ajungă pe stema companiei, care înfățișează un urs ce cară în labele sale un obuz de artilerie. Era cu adevărat soldat în forțele poloneze, pentru că prietenii săi i-au dat un nume, acte și grad militar pentru a putea fi transportat regulamentar pe o navă britanică.

Scepticii vor spune că Wojtek nu înțelegea mare lucru din drama istorică ce se desfășura în acei ani. În replică, s-ar spune că nici unii oameni nu înțelegeau prea multe. Și nu oricine ajunge să aibă o placă memorială, ca ursul-artilerist, la Imperial War Museum. Un film vechi, alb-negru, ni-l arată pe

Wojtek boxând și luându-se la trântă cu camarazii săi. Părea să îl bine-dispună interacțiunea cu ființele acelea pe care le-ar fi putut zdrobi, cu puterea sa, în câteva secunde.

Motivul pentru care am ales să scriu despre Wojtek ține de confuzia morală a zilelor noastre. Cazul ursului-artilerist ne arată că o anume specie de virtute poate fi predicată în dreptul animalelor.

Și atunci de ce atâția dintre semenii noștri neagă orice statut moral al animalelor și se poartă cu atâta răutate față de acestea?

Situația ursului este cu deosebire tristă. În ultimii douăzeci de ani pădurile au fost defrișate. Oamenii au invadat arealul ursului construind vile și terase prin toți codrii. Gunoaie au fost aruncate peste tot. Circulația mașinilor s-a intensificat.

Cu toate acestea, unii sunt supărați tot pe urs... „Ursul-ucigaș a atacat din nou!” – au titrat ziarele. Sigur, după aceea s-a aflat că, în cel puțin unul din cazuri, bietul animal își apăra doar blana. Fusese prins într-un laț cu sârmă de niște braconieri, care au fost suficient de nesăbuiți încât să se apropie de ursul rănit cu cârlige și cu cuțite, să încerce să îlucidă. În alt caz urșii au fost atrași spre sălaşurile omenești de resturile unui abator local, care erau aruncate pe maidan.

Nu am tras multe învățăminte din istoria recentă. Deceniile de comunism au adus, printre alte nenorociri, și o campanie de crime împotriva mediului înconjurător. Animalele au fost clasificate, oficial, în „folositoare” și

„dăunătoare”. Împotriva acestora din urmă a fost ordonat un asalt nemilos. Unele specii au fost aduse în pragul dispariției. Moș Martin a fost și el strivit între industrializare și braconaj.

Dintre animalele din fauna noastră, ursul a decăzut cel mai mult. El era odată animalul nobil al Europei, așa cum ne arată într-o interesantă lucrare istoricului francez Michel Pastoureau. Se găsește pe multe dintre emblemele vechi heraldice, fiind asociat cu virtuțile regale.

Apropierea sa morfologică de om precum și o serie de calități (relativă sociabilitate, dacă nu cumva inteligență) au dus la marcarea acestui animal drept ființă suspectă, târâtă prin bâlciuri și înlocuită, treptat, de leu ca simbol al suveranității. Însă dincoace de această istorie, rămâne întrebarea cu privire la statutul moral al animalelor. Mai ales al unor animale atât de evoluat precum urșii.

Și mai există o rațiune pentru care soarta acestor ființe ar trebui să ne preocupe. Cred că nu există o societate bine-rânduită care încurajează acte sfidătoare, gratuite, de cruzime împotriva animalelor. Iată de ce umilirea ursului este, simbolic, o problemă pentru noi toți. Și invers: grija pentru urs poate fi o ocazie pentru exercițiul unor virtuți autentice și necesare.

Ursul este probabil cea mai apropiată rudă a mitologicului om al pădurilor. El vine, într-un fel, din pre-istoria imaginarului nostru. Este un animal

magnific. După cum arată exemplul lui Wojtek, interacționează cu omul în maniere surprinzător de sofisticate. Pentru asta merită măcar o urmă de respect.

Iar respectul este temelia unei relații morale. Putem începe de aici. Dacă nu ne respectăm semenii, din invidie sau din prostie, poate măcar creaturile acestea cu blană să mai aibă parte de un răgaz.

Se împlinesc 70 de ani de la unul dintre cele mai bizare experimente de care am auzit. Protagonistul a fost B.F. Skinner, fondatorul școlii "behavioriste" în psihologie.

Ideea lui B.F. Skinner a fost simplă. Omul lucra la un sistem de ghidare a bombelor care erau destinate cuirasatelor din clasa Bismark. Cum componentele electronice erau abia la începuturi, Skinner a propus folosirea unui sistem cu... porumbei. Planul era să plaseze un porumbel într-o cabină din bomba-planor. Pasărea era antrenată să privească printr-un vizor. Atunci când recunoștea o formă familiară (a unei nave de război inamice), porumbelul trebuia să lovească cu ciocul într-o fereastră (pentru a primi hrană). Dacă pasărea lovea în centrul imaginii proiectate de vizor, atunci traiectoria era bună. Dacă lovea în lateral, un mecanism făcea corecțiile necesare pentru a aduce imaginea în centru. Și bomba pe traiectoria de impact.

Skinner a primit ceva bani pentru planul acesta excentric, însă la scurtă vreme experimentul a fost anulat. „Problema – a oftat el – este că nimeni nu mă ia în serios”...

Animalele însă au fost luate în serios atunci când a fost vorba să fie trimise la război, în misiuni sinucigașe. Armata americană a cheltuit două milioane de dolari pe un proiect care utiliza lilieci. Micile creaturi urmau să fie lansate din containere parașutate. Fiecare

urma să aibă prinsă de coadă o mică bombă incendiară. Se spera că liliecii se vor adăposti în casele de lemn din orașele japoneze, care vor lua foc. Inventatorul schemei a susținut, după război, că invenția sa ar fi făcut inutilă bomba atomică.

Armata sovietică a recurs la câini ca arme anti-tanc. Ideea era, iarăși, simplă. Bietul patruped era dresat să alerge spre liniile germane cu o mină anti-tanc în spinare, după care urma să intre sub un tanc, iar mina detonată de la distanță. Cu practica era mai complicat. Câinii se speriau de zgomotul armelor și al motoarelor. Colac peste pupază, mulți dintre aceștia fugeau înapoi către instructorii lor. Programul a fost socotit inefficient și a fost anulat, mai ales după ce propaganda germană a susținut că sovieticii folosesc câini pentru că soldaților Armatei Roșii le este frică de tancurile Wehrmacht-ului.

La data de 12 Noiembrie 1944 (cam pe când se renunța la planul hilar al bombei ghidate de porumbei), o grupare de bombardiere Lancaster a atacat cuirasatul Tirpitz, aflat într-un fiord norvegian. Câteva bombe uriașe Tallboy au scufundat nava care semănase teroare în Atlanticul de Nord.

Imaginați-vă acum că bombele ar fi fost ghidate către țintă de porumbeii lui Skinner.

Aviatorii britanici care au participat la raid și-au pus în pericol viața. Victoria lor a fost una autentică. Și-au dovedit valoarea împotriva unui adversar redutabil.

S-ar mai putea spune același lucru dacă bombele ar fi fost ghidate de porumbei dresați, captivi într-o cutie de tablă cu geam?

Unii dintre noi au uitat, se pare, că victoria nu poate, nu trebuie, dobândită cu absolut orice preț. Că o luptă dreaptă este și o înfruntare între voințe, între caractere, între valori, nu doar o ciocnire brutală, de tip „care-pe-care”, în care singurul scop este să îți îngropi în noroi adversarul. Să mai observăm un detaliu. Dispozitivele de distrugere de care este legat un animal sunt, cumva, inteligente. În cazul liliecilor și porumbeilor termenul „inteligentă” este, desigur, folosit la limită. Însă în cazul câinilor, cred că nu există nici un fel de îndoială.

Acest lucru are o semnificație aparte în zilele noastre, atunci când dezbatem chestiuni de etică a mașinilor de război inteligente. Iată că nu este nevoie de avansul roboților, dronelor și al calculatoarelor pentru a ne găsi într-o situație, cumva, asemănătoare, când un gen de inteligență non-umană ia decizii letale.

La un capăt al intervalului, simțim o repulsie etică atunci când oamenii sunt răpuși, nediscriminat, de dispozitive absolut mecanice, oarbe, fără nici un fel de intervenție a omului. Minele anti-personal, de exemplu, care nu pot distinge între soldat, copil, capră, sau automobil. Iată că și la celălalt capăt al intervalului apar dificultăți. Un dispozitiv prea inteligent, care, și acesta, scoate operatorul uman din

ecuația deciziei, ne pune, de asemenea, într-o situație de disconfort moral.

B.F. Skinner a fost, cu adevărat, unul dintre cei mai importanți psihologi ai secolului XX. Intenția sa constantă a fost să ajute la nașterea unei lumi mai bune prin înțelegerea științifică și prin dirijarea comportamentului omenesc. Însă este posibil ca inteligența să nu fie întotdeauna soluția – ea poate fi chiar problema. Cel puțin atunci când nu este moderată de principii etice.